

ПРОБЛЕМА САМОТНОСТІ В РОМАНАХ КОБО АБЕ «ЛЮДИНА-ЯЩИК» І «ЧУЖЕ ОБЛИЧЧЯ»

Стаття присвячена аналізу романів «Людина-ящик» та «Чуже обличчя» Кобо Абе з метою виявити авторську позицію щодо феномену самотності в житті людини, зрозуміти, чим є самотність в житті головних героїв цих творів та які вона має наслідки, а також чому письменник розглядає цю проблему в своїх книгах. В статті описуються наукові підходи до вивчення феномену самотності та чотири виміри людського існування, в яких виявляється ізоляція індивіда.

Ключові слова: самотність, теорії самотності, виміри самотності, ізоляція, Кобо Абе, «Чуже обличчя», «Людина-ящик», обличчя, маска, ящик

Статья посвящена анализу романов «Человек-ящик» та «Чужое лицо» Кобо Абэ с целью выявить авторскую позицию по поводу феномена одиночества в жизни человека, понять, чем есть одиночество в жизни главных героев этих произведений, к каким последствиям оно приводит, а также почему писатель рассматривает эту проблему в своих книгах. В статье кратко описываются научные подходы к изучению феномена одиночества и четыре измерения человеческого существования, в которых проявляется изоляция индивида.

Ключевые слова: одиночество, теории одиночества, измерения одиночества, изоляция, Кобо Абэ, «Чужое лицо», «Человек-ящик», лицо, маска, ящик

The article is dedicated to the analysis of Kobo Abe's novels for the purpose of discovering the author's vision of the phenomenon of loneliness in human's life, understanding what is the loneliness in the life of main heroes of these works, what consequences it leads to and why the author deals with this problem in his books. In the article are also briefly described the scientific ways of loneliness studies and four dimensions of human existence, where the individual isolation reveals itself.

Keywords: loneliness, theories of loneliness, loneliness dimensions, isolation, Kobo Abe, The Face of Another; The Box Man, face, mask, box

Кобо Абе (справжнє ім'я Кіміфуса Абе) – видатний японський письменник, драматург і сценарист, один із лідерів японського післявоєнного авангарду в мистецтві. Основна тема його творчості – пошук людиною власної ідентичності у сучасному бурхливому світі та пов'язані з цим пошуком такі негаразди, як, наприклад, самотність.

Що ж таке самотність? Це відчуття, знайоме кожній людині, проте його так само важко описати і передати, як і всі інші поняття, що стосуються духовного життя. Серед науковців немає однієї узгодженої думки, погляди на сутність самотності різняться: психоаналітики схильні розглядати самотність як патологію, негативний

стан; антропоцентристи вважають її знаком «самості» людини, особливою формою самосприйняття, гострою формою самосвідомості; соціологи та психологи вважають самотність загальним статистичним показником, що характеризує суспільство, продуктом соціальних сил; для інтеракціоністів це нормальна реакція на поточні події в житті особи; за когнітивним та інтимним підходами самотність виникає у разі усвідомлення дисонансу між бажаним і досягнутим рівнем власних соціальних контактів. Найцікавіший погляд у екзистенціалістів, наприклад, І. Ялом виділяє два види самотності: екзистенціальну, яка виникає внаслідок конфронтації зі смертю і свободою, що розуміється як власне «авторство» життя, а також фундаментальну як ізоляцію від інших створінь та від світу. Ще один яскравий представник цього напрямку Мустакас підкреслює значення відмінності між «метушною самотністю» («loneliness anxiety») та істинною самотністю. Метушна самотності – це система захисних механізмів, яка віддаляє людину від вирішення істотних життєвих питань і яка постійно спонукає її прагнути до активності заради спільної активності з іншими людьми. Істинна самотність виникає з конкретної реальності самотнього існування та зіткнення особи з граничними життєвими ситуаціями (народження, смерть, життєві зміни, трагедія), що людина переживає самотійно. Також він вважає, що самотність може бути навіть продуктивною творчою силою [Лабиринты одиночества 1989, 4]. А Еріх Фромм запропонував ліки від екзистенційної самотності: любов як єдину активну силу, споконвіку закладену в людині, яка чекає свого визнання та звільнення із «в'язниці» несвідомого.

Отже, ізолюваність окремого індивідуума від суспільства є даністю, і причини цієї ізолюваності лежать в умовах його буття. Дійсно, ця даність не може розглядатися як патологія, оскільки тільки через ізолюваність можна визначити поняття «окремиї» і частково поняття «індивід». Якби не було «ізолюваності», то не було б і «окремих індивідів» (хоча звідси не випливає, що почуття самотності може розглядатися як норма).

Оскільки самотність – це даність людського буття, яке поділене на різні сфери взаємодії, то виділяють і різні виміри самотності. Відповідно до чотирьох можливих напрямів, властивих розвитку і поширенню зовні особового світу, вимірів самотності також чотири і їх можна позначити як космічний, культурний, соціальний і міжособистісний виміри.

Космічний вимір застосовується для позначення принаймні трьох різних форм самосприйняття: усвідомлення себе як цілісної реальності, завдяки якій людина співвідноситься з природою і космосом; причетність до містичних, таємничих аспектів життя, гранично близьких до Бога або до глибин буття; віра людини в унікальність своєї долі або причетності до великих історичних цілей (яскравий приклад культурного виміру самотності – це переживання іммігрантів, що відчували відчуженість, відрив від культурної спадщини, яка спочатку була частиною їх життя; багато з того, що вони звикли вважати буденним, було загублено). Поняття «соціальне» означає побудову організованих зв'язків, стосунків, що створюють структуру, усередині якій взаємодіють індивіди і групи. Цей вид самотності широко відомий. Особливо гострі його форми позначені такими поняттями соціальної ізоляції, як вигнання, остракізм,

неприйняття і, з недавнього часу, відставка. Маються на увазі також тонші форми соціальної ізоляції, включаючи випадки, коли соціальна ізоляція позбавляє людей членства в групах, яке вони вважають дуже важливим і бажаним для себе.

Найважливішим моментом є те, що людина, коли на неї обрушується самотність тільки в одному вимірі, зазвичай здатна жити з тим стражданням, яке вона приносить. Проте коли самотність виникає в двох або більше вимірах одночасно, то стрес досягає іноді масштабів серйозного розладу особистості, особливо якщо індивіди не усвідомлюють значення цього стресу для їх особового світу і, отже, не можуть боротися безпосередньо з нею. Дуже часто у людини, що відчуває одночасно багатовимірну самотність, з'являються почуття безнадійності і безсилля, які пов'язані з відчуттям, що усі життєві зв'язки у формі міжособистісних стосунків ослаблені або розірвані. Звідси випливає, що самотність є потенційним джерелом стресу та причиною індивідуальних трагедій у всій їх складності [Лабиринты одиночества 1989, 4].

Тепер розглянемо, яке ж місце займає самотність в романах Кобо Абе. Отже, в центрі обох творів людина, яка з певної причини стала вигнанцем і не може знайти свого місця в суспільстві.

У випадку героя роману «Людина-ящик» колишній фотограф ховається у картонному ящику. В цьому тісному просторі він створює всі умови для існування, всі свої речі носить із собою, зайвого позбавляється. Ящик стає пересувним будинком, з якого герой не вилазить. Він проводить у ньому весь свій час, спить, харчується. Таких людей-ящиків багато, проте їх не помічають, про них не говорять, їх підозрюють у злісному намірі, адже вони ховаються від суспільства, стають для нього ворожими з точки зору нормальної людини. Ось як описується такі люди: «Людина-ящик отруєна отрутою злості. Якоюсь мірою тією ж отрутою отруєні і чоловік-ведмідь, і жінка-змія, намальовані на вивісці балагана. Але платою за вхід отрута так чи інакше нейтралізується. Отрута ж, якою отруєна людина-ящик, не така нешкідлива» [Абэ Кобо 2007, 2].

Одразу виникає питання, чому людина вирішує оселитися в ящику, прагне замкнутися від зовнішнього світу в обмеженому просторі, що призводить до такого рішення, адже це свідомо самоізоляція і самовідчуження, приречення на самотність. Спочатку здається, що причин може бути досить багато, до такого кроку може підштовхнути навіть незначний привід. У самому романі знаходимо відповідь на питання, хто може стати людиною-ящиком: «Хто хоч раз намалює у своїй уяві безіменне місто, що існує лише для безіменних жителів, – двері будинків в цьому місті, якщо їх взагалі можна назвати дверима, широко розкриті для всіх, будь-яка людина – твій друг, і немає необхідності завжди бути пильним...» [Абэ Кобо 2007, 2].

Це зображення ідеального суспільства, фактично малювати такі утопічні картини властиво кожній людині, тому на місці людини ящика може бути будь-хто. Наприклад, головний герой був на перший погляд звичайнісіньким фотографом, який був отруєний новинами, проте одного дня він збагнув усю марність прагнення прослідкувати за всіма подіями в світі та причину, з якої так сильно ними захоплювався: «Людина слухає новини тільки для того, щоб заспокоїтися. Яку б приголомшливу новину їй не повідомили, якщо людина слухає її, значить, вона жива – ось в чому

справа» [Абэ Кобо 2007, 2]. Отже, герою потрібно було підтвердження свого існування, його виправдання. Слід звернути увагу на те, що він не згадував ані про кохану, ані про друзів, ані про родичів, ані про приятелів по роботі, ані про свої захоплення. Це наводить на думку про те, що герой був самотнім, ізольованим, відстороненим від суспільства ще до того, як заліз у ящик. Значить, необхідною умовою для того, щоб стати людиною-ящиком, є хворобливе тотальне відчуття самотності, а створюється бар'єр між собою та людьми, щоб розчинитися в натовпі, стати непомітним, щоб бути в змозі дивитися на інших, приховуючи власну сутність.

З'являється ще один образ оголеної людини, яка відкрита для оточуючих, проте герой говорить про себе: «Я чудово усвідомлю свою огидність. І не настільки безсоромний, щоб демонструвати іншим своє голе тіло» [Абэ Кобо 2007, 2]. Можна сказати, що він соромиться власного «я», відрікається від нього. В останній частині роману оповідь ведеться від імені вже ніби іншої людини, військового лікаря, у якого почалися проблеми в житті після ін'єкцій морфію під час тяжкої хвороби. Відомо, що лікар відмовився від свого імені та обов'язків на користь іншої людини і тому ніби втратив себе. Тоді постає питання, хто ж автор записів людини-ящика, у формі яких подано роман: колишній фотограф, військовий лікар чи вони обидва? І що ж тоді хотів сказати автор?

Відомо, що військовий лікар прагнув смерті, він розмірковує: ««Мабуть, бувають випадки, коли душевні муки людини так само нестерпні для оточення, як і страждан-ня фізичні.

...існування людини-ящика саме по собі подібне до існування ворожого солдата або засудженого до смерті і апіорі не розглядається як законне» [Абэ Кобо 2007, 2].

Отже, в цьому творі зображена трагедія індивіда, який не зміг посісти своє місце в суспільстві, загубив свою індивідуальність, втратив зв'язки з людьми, тобто став цілковито самотнім, що призвело до його душевної травми. І навіть кохана жінка не змогла його врятувати. Тут самотність – це хвороба, патологія, як стверджують психоаналітики, страшна, згубна й невиліковна, фундаментальна ізоляція: людина живе ніби окремо від світу, в ролі спостерігача, а не діяча, надмірно заглиблена в себе. Це самотність у космічному, соціальному та міжособистісному вимірах. Людина залишається віч-на-віч зі своїми проблемами, які не в змозі здолати самостійно, покинута, нікому не потрібна. Це підтверджує вкраплений епізод про чоловіка, який помер у переході, але півдня ніхто не звертав уваги на нерухоме тіло, а до найближчого поліцейського поста було не більше десяти метрів.

В романі «Чуже обличчя» в результаті невдалого експерименту обличчя головно-го героя-вченого спотворюється, він змушений носити бинти. Герой спочатку впевнений, що обличчя – не головне в житті людини і можна жити без нього, проте стосунки з колегами на роботі та дружиною підштовхують його до усвідомлення протилежного. Разом із обличчям він втрачає певний вид зв'язку з людьми, відмежується від них. Ось як описує його становище лікар, що виготовляє штучні частини тіла, з яким консультується головний герой: «Обличчя – це, врешті-решт, його вираження. А вираження... як би це краще сказати... Загалом, це свого роду рівняння, що виражає стосунки з іншими людьми. Це стежина, що зв'язує з ними. І якщо стежина перегоро-

джена обвалом, то люди, навіть пробравшись по ній, швидше за все, пройдуть повз ваш будинок, прийнявши його за покинуті руїни» [Абэ Кобо 2007, 1].

Разом з виглядом обличчя змінюється сприйняття героєм світу, показовим є епізод з музикою Баха, яка раніше заспокоювала, а після інциденту почала його дратувати.

Герой відчуває себе вигнанцем, болюче переживає своє віддалення від дружини, прагне наблизитися до неї і знаходить вихід – виготовити маску, що мала б стати містком між ним та людьми, і вигляд її повинен бути не будь-яким, а відповідати певному зразку, щоб досягти бажаного ефекту. Проте, виготовивши маску, герой робить кілька приголомшливих висновків: «...усі люди закривають вікно душі маскою з плоті та ховають п'явки, що мешкають під нею. Можливо, завдяки втраті обличчя я зміг підійти впритул до іншого, справжнього, а не намальованого на вікні світу...

Хтозна, можливо, ті, що мають обличчя не менш самотні, ніж я.

Самотність, оскільки я тікав від неї, була пеклом, а для тих, хто жадає самотності, вона благо. Ну, а якщо відмовитися від ролі героя слізливої драми і добровільно піти у відлюдники? Раз вже на моєму обличчі відтиснено клеймо самотності, безглуздо не отримати з цього вигоди» [Абэ Кобо 2007, 1]. Герой ідеально пристосовує маску до свого обличчя, вона прикриває спотворену шкіру, але починає діяти окремо від нього. Адже навмисне створена за книжковим зразком, з притаманним даному типу обличчя характером, агресивно-екстравертним, маска має свій характер. Згодом він пояснює дружині: «Спробуй увияти собі моє роздратування, коли існує лише абстрактне «я», і мені не під силу вдихнути в нього бажаний зміст» [Абэ Кобо 2007, 1].

Якщо розуміти цей твір як притчу, то можна сказати, що тут розповідається про трагедію людини, яка, тікаючи від самотності намагається створити інше «я», ідеальне прикриття, що дозволить відновити втрачені зв'язки з людьми, зокрема з коханою дружиною, проте опиняється в полоні роздвоєності між своєю справжньою та вигаданою особистістю. Як і в «Людині-ящику» самотність – психічний розлад, як стверджували психоаналітики, катастрофа, трагедія, фундаментальна ізоляція, що призводить до втрати головним героєм своєї особистості. Це так само самотність в космічному, соціальному та міжособистісному вимірах.

Отже, Кобо Абе досить яскраво і неординарно зобразив проблему самотності у своїх творах, визначив її симптоми, причини, згубні наслідки, проте, на жаль не зміг запропонувати ліків від неї. Скоріше за все, його мета – переконати нас не відвертатися від оточуючих, коли їм потрібна наша допомога, не бути байдужими до проблем інших.

1. Абэ Кобо. Собрание починений: в 4 т./ Кобо Абэ. – СПб: Амфора, 2007. – Т. 1: Женщина в песках. Чужое лицо. – 2007. – 432 с. 2. Абэ Кобо. Собрание починений: в 4 т./ Кобо Абэ. – СПб: Амфора, 2007. – Т. 2: Сожженная карта. Человек-ящик. – 2007. – 416 с. 3. Корчагина С.Г. Генезис, виды и проявления одиночества / Корчагина С. Г. – М.: МПСИ, 2005. – 196 с. 4. Лабиринты одиночества: сб. статей. / общ. ред. Н. Е. Покровского. – М.: Прогресс, 1989. – С. с 14 по 40, с 43 по 46, 49, 53, 67, 70. 5. Назлоян Г. А. К концепции патологического одиночества / Г. Назлоян // Московский Психотерапевтический Журнал. - 2000. - №2. – С. 51-74. 6. Федоренко Н.Т. Кобо Абэ. Впечатления и мысли / Федоренко Н.Т. // Кобо Абэ. Избранное. – М: «Правда», 1988. – С. 3-16